

مطبوعات اصفهان در دوران قاجاریه

ستار شهوازی بختیاری

«قسمت سوم»

زاینده‌رود

نوع و روش: روزنامهٔ سیاسی، خبری

صاحب امتیاز و مدیر: سید عبدالحسین معین‌الاسلام

خوانساری، از سال چهارم؛ محمدتقی ادیب خراسانی

تاریخ انتشار: بهمن ۱۲۸۷ ه. ش. محرم ۱۳۲۷ ه. ق

قطع: وزیری بزرگ، هشت صفحه

قیمت: تک شماره اصفهان ۴ شاهی، سایر نقاط ۶ شاهی

اشتراک سالیانه: اصفهان ۱۶ قران، سایر نقاط کشور

۲۰ قران. کشورهای خارج ۱۰ فرانک

آپه: سطری دو قران

چاپ: سال اول سنگی، سپس سربی

شعار روزنامه: «آنچه که مفید به حال عموم [باشد] و

منافی با آیین اسلامیت نباشد درج و محاکمات

عدلیه نیز نگاشته می‌شود.»

در سال چهارم، «جریده‌ایست مصور، سیاسی،

اخباری از مطالب نافع، به آزادی سخن می‌راند و

مذاکرات عدلیه نگاشته می‌شود.»

روزنامهٔ زاینده‌رود از حیث درج وقایع

مشروطیت بویژه وقایع اصفهان حایز اهمیت است.

رابینو مسلک این نشریه را دموکرات دانسته و

بسران آن‌را مصور هفتگی نامیده است. در این

روزنامه یک یا دو صفحه به کاریکاتورهایی راجع به

حوادث کشور و اصفهان اختصاص داشت.

نویسندهٔ کتاب تاریخ سانسور در مطبوعات

ایران معتقد است «این روزنامه جزء روزنامه‌های پر

تیراژ در شهرستانها بود و در دفاع از جناح

دموکرات‌ها در مجلس دوم منتشر می‌شد.»

روزنامهٔ ایران نو وابسته به حزب دمکرات در

مورد آن نوشته است: «زاینده‌رود اصفهان مصمم

است که در راه جریان خود هر چه خس و خاشاک

دورهٔ قدیم و سدهای فتودالیزم و اشراف‌پرستی

هست شسته، راه صافی برای قافلهٔ ترقی دمکراسی

مهیا نماید.»

در مورد خط مشی و شیوهٔ روزنامه در سال اول

و دوم انتشار در سرمقالهٔ شمارهٔ اول، سال دوم به

تاریخ دوشنبه ۱۹ محرم ۱۳۲۸ ه. ق آمده است

«در سال اول بر حسب اقتضای وقت و مصلحت

زمان، مسلک حماسی بوده و اغلب هم خود را

مصروف نوشتن مقالات مهیجه و عباراتی که خون

را به جوش می‌آورد و تهیج غیرت و عصیت

می‌نمود، می‌کردیم. در آن موقع ملت به مطالبهٔ حق

خود قیام نموده بود و با قوای استبدادی در مقاومت

بود، بهتر از این مسلکی نمی‌توانستیم اتخاذ نماییم.

ولی امسال آن مقتضیات موجود نیست. محمدعلی

میرزا که غاصب حقوق ملت بود مخلوع و به جای او

یک سلطان جوان‌بخت معصوم نصیب ما شده که

هنوز لذت استبداد و فرعونیت نجشیده و سلطنتی

بجز مقیده ندیده... لهذا بر حسب اقتضای این وقت

از اهل اسلام و مکران
 اصفهان
 ادب و نایند و درد
 (مکتب اصغر)
 در بیخ و هم از ادب آزاد
 در حال حاضر از اصفهان
 (امیر اسلام)
 در اصفهان معروف و بدین
 در روز رفته خواهد شد
 در سیرت و تاریخ و تاریخ

دین و مذهب

(سنت)

اصفهان ... آقران
 ساز بلاد ایران ... قران
 بمالک خارجه ... قران
 سزاقت بلک ختمه
 اصفهان ... شاه
 ساز بلاد ... شاه
 اعدانان ... سطر و در
 از اهل اسلام و مکران
 در راه دین مطالبه میشود

۵ شنبه ۱۲ شهریور شعبان المعظم ۱۳۲۸

زنده ایست مصور، سیاسی، اخباری، از مطالب ناصرازادی سخن میراند و مذاکره با اهل بدیه نگاهش عتیود

دین منزل گرفت (تم) پس چرا آن همه اقدامات خاشاکانه از
 ملت ناپدید کرد (ادی که اندوهش بیرون داشت)
 میباید چرا امروز یک سال مجاز است که میباید بحال
 ما پای گذاشته در خانه های ما مسکن گرفت، همان طلب
 آمده بپوشید بپوشید صدیچا یاد داشته باشید بر استقلال ما
 حمله میبرد از ملت ایران میبریم (حافظه استقلال ایران)
 یک مملکتی شده بر آن خرمن و خود چندی هر کسی بگریز
 هر شخصی بخالی آنچه کن در نظر است وطن است (تا از خاک

حفظ وطن باید کرد
 برای هر قوی که از هوش و اندک بهره یافت و قدری
 بد آمده در جبهه خود پای برد معنای وطن با دانست
 چیزی شریکتر از هر چیزی عزیزتر در نزد او وطن
 باشد بود و هر قدر ادنا کاش شدت یافت همانان
 در وطن در او کوشش پیدا میکند تا بجای میرسد که بحث
 و بحث کمال رسید از آن بعضی بقیه میشود آن وقت است
 داوران آن حق عالی میتواند بگوید وطن معشوق من است

آخرین شماره موجود: شماره ۱۶، سال ۱۳۳۴-۱۳۳۲ ق.
 دانشگاه تهران
 موجودی کتابخانه این مسکویه اصفهان: سال ۲ (۱۳۲۸ ق)
 شماره ۲۳ تا ۴۶، سال ۳ شماره ۱ تا ۱۷، ۲۰،
 ۲۷ تا ۳۱، ۴۲ [کسری شماره ۱۵]
 زاینو ۱۱۸ / تربیت، براون ۱۹۷ / صدر هاشمی
 ۶۰۹ / برزین حرف ز / قاسمی ۴۸۵ / خماسی زاده
 ۱۹۸ / اسناد مطبوعات حرف ز

لازم است که تغییر مسلک داده و بهترین مسلکی که
 به نظر می رسد، مطالبه اجرای قانون و مواظبت در
 عدم تخلف از آن است و به همین مسلک جریده خود
 را معرفی نموده و با کمال حقیقت پیرو همین مسلک
 خواهیم بود. شماره ۳۷ سال چهارم این روزنامه در
 تاریخ پنجشنبه ۲۲ شعبان ۱۳۳۲ منتشر شده است.
 سید عبدالحسین معین الاسلام خوانساری: در وقایع
 جنگ بین الملل اول به همراه وحید دستگردی
 اصفهانی مدیر مجله ارمغان در خاک بختیاری
 مخفی شدند، وی از آزادیخواهان مشروطه طلب و
 در چند شهرستان رئیس دادگستری بود. در مورد
 ادیب خراسانی رجوع شود به صبح امید، ردیف ۲۸.

۱- فریغ الزمان نوری زمان آبادی، راهنمای مطبوعات
 (فهرست نشریات موجود در کتابخانه عمومی این مسکویه
 اصفهان)، انتشارات نقش مانا، اصفهان ۱۳۸۰.

پرهون کاه شمس آباد اسپهان
نام نشان تلگرافی زبان زنان
پرهون و در و اسر دیر
صدیقه دولت آبادی
اشبه ۲۶ دی ۱۳۳۷ باستانی
برای ۱۹ ربيع الثاني ۱۳۳۸ هجری

زبان زنان

نخستین سال پابست .
بهای مالیات ۱۲ قران
بد خنران دبستانها ۱۰
کشور درونی و خشک بیکه
تمبر پست افزوده میشود .
نک فر . شاهی

تتما نوشته های زنان و دختران پذیرفته و دفتر مادر چاپ و کم و بیش نمودن آنها آزادی باشد
و بهای نگاشتن آشکار نامه های زنان و دختران هم بهت بگفتگو یاد دفتر است .

نامه طهران

خانم محترمه . چون فرموده اید فقط
اخبار مهمه راجع بترقیات نسوان و تحصیلات
دو شیزه کان را بر عرض برسانم . اینک شرح
جشن مدارس نسوان کوزارت معارف در دار
التعلیمات برای فارغ التحصیل ها گرفته میباشد
روز پنجشنبه بیست و چهارم ربیع الاول
مجلس جشن باشکوهی منعقد . حضرت علی

در پایتخت و سایر ولایات مطابق مدارس ذکور
تأسیس شده . بلاوه دولت مراقت نام در
امورات دار التعلیمات میباشد . و امر ختن علم
قابل کی را منظم بر تحصیلات نموده . پس از
ختم لواجعه مدد مدارس و محملات را از فراد
ذیل ذکر نمودند
مدد مدارس دو شیزه کان در طهران کلاً
پنجاه و هشت .

زبان زنان

شعار روزنامه: «فقط اعلانات و مقالات و لواجیح خانمها
و دختران مدارس پذیرفته می شود و در طبع و جرح
آن اداره آزاد است.»

برزین می نویسد: «این سومین نشریه برای
خانمها و اولین روزنامه ای [است] که کلمه زن در
عنوان آن وجود دارد.» مدیر مسؤل آن نیز بر این
نکته تأکید داشت «زبان زنان اول نامه بوده که
توانست اسم زن به خود بگیرد و با فکر زن و قلم
زنان نوشته شود.» روزنامه زبان زنان نخستین نشریه
ویژه بانوان در اصفهان بود. شماره اول سال دوم این
روزنامه به تاریخ «هفتم فروردین ۱۳۳۸ باستانی» به
چاپ رسیده است. شیوه نوشتاری زبان زنان از

نوع و روش: روزنامه ویژه بانوان، سیاسی، اجتماعی
صاحب امتیاز و مدیر: صدیقه دولت آبادی

تاریخ انتشار: ۲۷ تیرماه ۱۲۹۸ ه.ش، ۲۰ شوال ۱۳۳۷ ق
فاصله انتشار: سال اول دو هفته یک بار، سال دوم
هفتگی؛ روز شنبه

قطع: وزیری، چهار صفحه

قیمت: تک شماره ده شاهی

اشتراک سالیانه: در سال اول ۱۲ قران، سال دوم
۳۰ قران، برای دانش آموزان دختر دبستانی ۲۴ قران.

چاپ: سریبی، چاپخانه جبل المتین

محل اداره نشریه: اصفهان، قصر شمس آبادی

سپاهان

نوع و روش: مجله ادبی، تاریخی، فکاهی

صاحب امتیاز و مدیر: محمدعلی مکرم حبیب آبادی

تاریخ انتشار: ۱۳۰۱/۵/۲ ه. ش ۲۹ ذی‌قعدة ۱۳۴۰ ه. ق

فاصله انتشار: ۲۰ روز یک‌بار

تیراژ: برابر تعهدنامه ۷۵۰ شماره

قطع: وزیری متوسط

قیمت: تک شماره چهار شاهی

اشتراک سالیانه: طبقه اول ۳۰ قران، متوسط ۲۰ قران،

کسبه بازار ۱۰ قران

قطع: وزیری متوسط

چاپ: سربی

چاپخانه: بامداد

محل اداره نشریه: اصفهان، خیابان خوش، سرای مغزی در مورد خط مشی این مجله در سرمقاله شماره اول سال اول آن آمده است: «مجله سپاهان حاوی حقایق تاریخی و ادبی است و از سیاست دوری جسته فقط به انتشار رسائیل که باعث آبادانی مملکت و حصول مبانی عظمت و ابهت ملت است نگارش خود را محصور خواهد نمود. و برای بیداری ذوق ادبی خوانندگان در هر شماره از منظوماتی که معانی آن بیشتر از الفاظش برجسته باشد درج و توجه ادبا و شعرا را بدان قسمت معطوف می‌داریم.»

مدت انتشار مجله سپاهان حدود پنج سال بود و شماره اول سال پنجم آن در تاریخ ۲۸ ربیع‌الثانی ۱۳۴۵ ه. ق منتشر شده است. در این مجله علاوه بر مقالات، اشعار فکاهی طنز بویژه در ردّ بعضی از عقاید عامه و خرافات از طرف مدیر مسئول سروده می‌شد و به طبع می‌رسید که مخالفت‌هایی را به دنبال داشت.

محمدعلی مکرم حبیب‌آبادی: در سال ۱۳۰۴ ه. ق در حبیب‌آباد از توابع برخوار اصفهان متولد شد. وی نیز از شاعران روزنامه‌نگار بود. صدر هاشمی می‌نویسد: «به علت مبارزه با خرافات و اشعاری که

شماره ششم سال اول به طرف فارسی‌نویسی خالص گرایش پیدا کرد و انتشار آن با توجه به تجددگرایی افراطی که در این نشریه به چشم می‌خورد با جوّ مذهبی اصفهان با مشکل روبه‌رو شد و از شماره ۵۷ به دستور سپهدار اعظم رئیس‌الوزراء تعطیل شد.

استاد محیط طباطبایی می‌نویسد: «روزنامه زبان زنان از مسلک مقرر خود که بحث در امور مربوط به زنان و دوشیزگان باشد به تدریج خارج شده و به موضوعات دیگری می‌پرداخت که در نتیجه روزنامه جنبه جنجالی پیدا کرد به مناقشه قلمی با مردان پرداخت و موضوع آزادی و استبداد را بیش از مرد و زن و مسائل مختص به زن هدف بحث قرار می‌داد. سال دوم روزنامه با پیش‌آمد کودتای حوت ۱۲۹۹، سبب تعطیل روزنامه در اصفهان شد.» البته بر سر شکل نشریه نیز مدیر مسئول با معارف اصفهان مشکل داشت.

در کتاب اسناد مطبوعات حرف «ز» آمده است: «این روزنامه توسط سپهدار اعظم که رئیس‌الوزراء بود با تلگرافی به این مضمون توقیف شد: روزنامه زبان زنان بدون اجازه وزارت داخله و معارف جدیداً در اصفهان عرض‌اندام کرده و برخلاف سیاست دولت دُرافشانی می‌کند، البته توقیف کرده اطلاع دهید.» از سوی دیگر مخالفان محلی آنرا منافی اسلام و شریعت می‌دانستند. زبان زنان در تاریخ ۱۱ دی ۱۲۹۹ برای همیشه در اصفهان تعطیل شد. صدیقه دولت‌آبادی که خواهر حاج میرزا دولت‌آبادی اصفهانی بود پس از تعطیل شدن روزنامه‌اش در اصفهان در سال ۱۳۰۰ ه. ش در تهران مجله زبان زنان را مجدداً منتشر کرد.

موجودی کتابخانه ابن‌مسکویه اصفهان: سال ۱ (۳۸-۱۳۳۷ق) شماره ۸ تا ۱۷، سال ۲؛ شماره ۱۸ تا ۳۸، ۴۰، ۴۲، ۴۳، ۴۴ تا ۵۱ شماره ۱۸ صدر هاشمی ۶۱۲/قاسمی ۴۸۸/برزین حرف «ز» / اسناد مطبوعات «ز»

در این زمینه پیوسته می‌سرود عوام نسبت به عقاید او بدبین و حتی یک مرتبه هم مورد سوء قصد قرار گرفت و شب‌هنگام تیری به او شلیک نمودند و چندی در بیمارستان بود. وی یک بار هم محکوم به حد گردید، اما بخشوده شد. نامبرده از عوامل اصلی مناقشات قلمی سالهای ۱۳۰۱-۱۳۰۰ ه. ش. جراید اصفهان بود.

صدر هاشمی ۶۳۶/ قاسمی ۵۰۱/ برزین حرف «س» / اسناد مطبوعات حرف «س»

نشریه‌ای نیز با همین نام در تهران منتشر شده است. رابینو، مرحوم تربیت و ادوارد براون به انتشار سلسبیل چاپ اصفهان و مرحوم صدر هاشمی به سلسبیل تهران اشاره کرده‌اند. برزین نیز محل انتشار سلسبیل را تهران می‌داند.

رابینو ۱۲۸/ تربیت، براون ۲۱۲ / قاسمی ۵۲۵/ خمایی‌زاده ۲۱۳/ صدرهاشمی ۶۲۲ / برزین حرف «س»

سها

نوع و روش: روزنامه خبری
صاحب امتیاز و مدیر: آفاسیدمهدی نقیب‌زاده اصفهانی
تاریخ صدور امتیاز انتشار: بهمن ۱۳۰۳
در منابع اطلاعات بیشتری به دست نیامد، منتشر نشده است.

صدر هاشمی ۶۶۵/ قاسمی ۵۲۷/ برزین حرف «س» / اسناد مطبوعات حرف «س»

صبح امید

نوع و روش: روزنامه سیاسی، اجتماعی، علمی، تاریخی، ادبی و اخلاقی
صاحب امتیاز: امین‌التجار اصفهانی
مدیر مسؤول و نویسنده: محمدتقی ادیب خراسانی
تاریخ انتشار: ۳۰ اسفند ۱۲۹۹ ه. ش.
فاصله انتشار: ابتدا هفتگی، سپس نامنظم
تیراژ: برابر تعهدنامه ۵۰۰ شماره
قطع: بزرگ، چهار صفحه

اشتراک سالیانه: داخل کشور ۵۰ قران و شش ماهه ۳۰ قران، خارج کشور ۶۰ و ۳۵ قران
چاپ: سری
چاپخانه: حبل‌المتین

محل اداره نشریه: اصفهان، چهارباغ، قرائت‌خانه ملی
مدیرمسئول در سرمقاله شماره اول درباره اهمیت روزنامه‌نگاری چنین نوشته است: «روزنامه‌نویسی یکی از صناعات مهمه در دنیای امروزی و از

ستاره اسلام

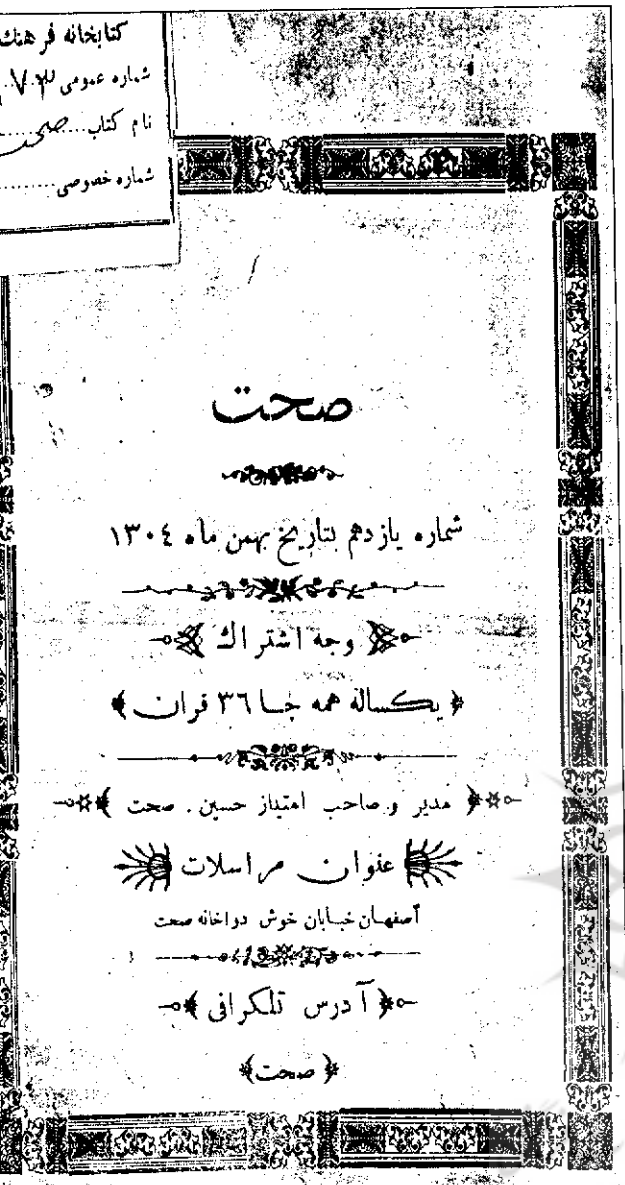
نوع و روش: روزنامه
صاحب امتیاز و مدیر: میرزا محمدعلی فتوحی
تاریخ صدور امتیاز انتشار: خرداد ۱۳۰۴
صدرهاشمی ۶۲۹ / برزین حرف س / قاسمی ۵۰۳
در منابع اطلاعات بیشتری به دست نیامد، منتشر نشده است.

سحاب

نوع و روش: روزنامه خبری، اجتماعی
صاحب امتیاز و مدیر: سیدابوالحسن فروز قمی (سحاب)
تاریخ انتشار: بین سالهای ۱۳۰۳ تا ۱۳۰۴
فاصله انتشار: هفتگی، ظاهراً یکی دو شماره بیشتر منتشر نشده است.
صدر هاشمی / ۴۴۱

سلسبیل

توضیحات: این نشریه به نوشته رابینو در سال ۱۳۲۸ ه. ق در اصفهان با چاپ ژلاتین چاپ و منتشر می‌شده و مسلک سیاسی آن دموکرات بوده است. اما صدرهاشمی به نشریه‌ای با تمامی مشخصات فوق، اما منتشره در تهران اشاره دارد. قاسمی در حاشیه صورت جراید ایران می‌نویسد: «ظاهراً در همان سال انتشار سلسبیل در اصفهان،

بزرگترین مشاغل ارباب سیاست و صاحبان علم و ادب است. مقام یک نفر محرّر سیاسی در صورتی که صلاحیت این مقام را حقاً احراز کرده باشد، خیلی ارجمند است؛ یعنی او راهنمای ملت و هادی قوم و جماعت شمرده می شود. روزنامه، کرسی خطابه، منبر موعظه، مدرسه علمی و مکتب اخلاقی است و صاحبان آن آموزندگان علم و ادب و مریبان اخلاق، راست‌کننده کجی‌ها و ناهمواری‌ها هستند و علاوه بر مقامات علمیه و براعت در صفت انشاء و نگارش باید خود نمونه صفات حسنه و قدوه اخلاق پسندیده باشند، تا ملت هم از تحریرات آنها استفاده‌های علمی کنند، درسهای سیاسی و اجتماعی بیاموزد و هم از رفتار و اعمال آنها سرمشق‌های اخلاقی فراگیرد.» مندرجات این روزنامه بیشتر مقالات علمی و اخلاقی و ادبی و اخبار خارجی و برخی تلگرافات مهم مقامات دولتی بوده است. از جمله متن تلگراف سید ضیاءالدین طباطبایی رئیس‌الوزرای دولت کودتای ۱۲۹۹ در مورد ملی کردن باغ هشت‌بهشت اصفهان است. روزنامه صبح امید پس از مدتی تعطیل و سپس در بهمن ۱۳۰۵ ه. ش منتشر شد، اما انتشار مجدد آن نیز دیری نپایید.

محمدتقی ادیب خراسانی: از روزنامه‌نگاران صدر مشروطیت، ابتدا در روزنامه زاینده‌رود نویسنده بود، سپس مدیر مسئول آن شد. علاوه بر روزنامه‌نگاری ناطق زبردستی بود، در پی اولتیماتوم روسیه تزاری سختراتی مهمی در چهلستون ایراد کرد که مردم اصفهان را منقلب ساخت. ادیب خراسانی در اوایل سال ۱۳۲۲ ه. ش. در اصفهان درگذشت. آخرین شماره موجود: شماره ۱۹، سال ۵، دانشگاه تهران
 صدر هاشمی ۷۲۰ / قاسمی ۵۷۱ / برزین حرف «ص» / اسناد مطبوعات حرف «ص»

صحّت
 نوع و روش: مجله علمی، ادبی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی
 صاحب امتیاز و مدیر: حسین کریم‌زاده (صحّت)
 تاریخ انتشار: فروردین ۱۳۰۴
 فاصله انتشار: ماهیانه
 تیراژ: برابر تعهدنامه ۲۵۰ شماره
 قطع: خشتی، ۲۰ صفحه
 اشتراک سالیانه: ۳۶ قران

آگهی: سطری یک قران، برای مشترکین تا دو سطر
مجانی
محل اداره نشریه: اصفهان، خیابان خوش، دواخانه
صحت

مندرجات این مجله بیشتر درباره ترکیبات
غذاها و سلامت بدن و طرز جلوگیری از امراض و
خواص شیمیایی اجسام بود. مدیر آن داروفروش
بوده است. مطالب ادبی، سیاسی و اجتماعی کمتر
در آن دیده شده است. قسمتی از مقالات مجله
صحت به قلم بعضی از اطبای اصفهان مانند میرزا
مسیح خان حافظ الصحه و دکتر میرزا احمدخان بود
و کسان دیگر مانند امیرقلی امینی مدیر روزنامه
اخگر، جلال الدین همایی و غلامحسین زیرک زاده
با این مجله در نوشتن مطالب همکاری داشتند.
مجله صحت با انتشار شماره ۹، سال دوم در آبان
۱۳۰۵ تعطیل و بار دیگر به شکل روزنامه در سال
۱۳۰۶ ه. ش منتشر شده است.

آخرین شماره موجود: شماره ۱۱، سال ۱ کتابخانه‌های
آستان قدس و دانشگاه تهران
موجودی کتابخانه این مسکویه: سال اول ۱ تا ۱۲؛ سال دوم
۱ تا ۱۱

صدر هاشمی ۷۲۸ / برزین حرف ص / قاسمی
۵۷۸ / اسناد مطبوعات حرف ص

صدای اصفهان

نوع و روش: روزنامه اخلاقی، ادبی، اخباری و فکاهی
صاحب امتیاز و مدیر: محمدعلی مکرم
تاریخ انتشار: دی ماه ۱۲۹۹، جمادی الثانی ۱۳۳۹ ه. ق
طلیعه آن در (بهمن) ۱۲۹۹ ه. ش منتشر شده است.
فاصله انتشار: هفتگی نامنظم، گاهی چند ماه یک بار
تیراژ: بین ۲۰۰ تا ۳۰۰ شماره
قطع: مختلف، ۴ صفحه
قیمت تک شماره: سیصد دینار

اشتراک سالیانه: اصفهان، ۶۰ قران، سایر نقاط کشور
۷۰ قران
چاپ: سربی

چاپخانه: مختلف

محل اداره نشریه: اصفهان خیابان خوش
شعار روزنامه: «مسلك جریده مرقومه طرفداری
مظلومین و تقاضای اجرای قانون وقت است به طور
مساوات». صدر هاشمی نوشته است: «عمده
مندرجات آن مبارزه‌هایی است که مدیر روزنامه
علیه ملانماها و خرافات و موهومات نمود، و آنها
را به صورت نظم و نثر در روزنامه به چاپ
رسانده است.»

برزین می نویسد: «از هفته‌نامه‌های معروف
اصفهان بویژه در دوره اول که اشعار مکرم در کوچه
و بازار با لهجه خاص اصفهانی ورد زبانها بود و
افکار عمومی می ساخت.»

صدای اصفهان تا حدود سال ۱۳۳۴ ه. ش
به صورت نامرتب و در دو دوره منتشر شده است.
در دوره دوم پس از وقایع شهریور ۱۳۲۰ صاحب
امتیاز بانو فروغ الزمان مکرم بوده است. این روزنامه
در مناقشات روزنامه‌های اصفهان در سالهای
۱۳۰۰ و ۱۳۰۱ نقش داشت.

آخرین شماره موجود: شماره ۱۰، سال ۱۳۰۶ ه. ش،
دانشگاه تهران

صدر هاشمی ۷۳۷ / برزین حرف ص / قاسمی
۵۸۴ / اسناد مطبوعات حرف ص

عرفان

نوع و روش: مجله علمی، ادبی، اخلاقی، اجتماعی.
صاحب امتیاز و مدیر: احمد مراغی «عرفان»
سردبیرها: ابوالقاسم پاینده، احمد فرزانه،
محمد حسین میرزا فصیح، استاد ایرقویی.
تاریخ انتشار: ۲۰ عقرب (آبان) ۱۳۰۳ ه. ش
قطع: خشتی کوچک

چاپ: سربی

چاپخانه: گلپهار و پروین

موضع سیاسی این روزنامه مستقل و طرفدار
مسائل معارف و فرهنگی بوده است. برزین
می نویسد: «از معروف‌ترین روزنامه‌های

شهرستانی دوران خود، مشهور در مثنائت و عفت کلام و قلم» کتاب انقلاب ایران نوشته ادوارد براون با ترجمه آقای پیمان در این مجله به چاپ رسید. مجله عرفان با انتشار شماره‌های ۱۰ و ۱۱ سال دوم در یک مجلد در ۴۸ صفحه در تاریخ تیرماه ۱۳۰۶ ه. ش به کار خود خاتمه داد. این مجله سپس به صاحب امتیازی احمد عرفان و مدیریت بانو ملک عرفان همسروی در تاریخ ۱۳۰۶/۶/۱۰ پنجشنبه ۴ ربیع‌الاول ۱۳۴۶ به صورت روزنامه منتشر شد.

احمد عرفان: فرزند عبدالصمد مراغه‌ای متولد ۱۲۷۲ ه. ش در اصفهان از شخصیت‌های فرهنگی و معلم مدارس جدید اصفهان بود. وی در تاریخ ۳۰ آبان ۱۳۳۰ ه. ش در اصفهان درگذشت. موجودی کتابخانه این مسکویه: سال اول شماره ۱ تا ۹، سال دوم شماره ۱ تا ۸، سال سوم شماره ۱ تا ۱۱ صدر هاشمی ۷۹۴ / قاسمی ۶۳۵ / برزین حرف «ع» / اسناد مطبوعات حرف «ع»

عروة الوثقی

نوع و روش: سیاسی، اجتماعی
صاحب امتیاز و مدیر: جلال‌الدین الحسینی
(مؤید الاشراف کرمانی)

تاریخ انتشار: (۱۲۸۷ ه. ش) ۱۳۲۷ ه. ق.

فاصله انتشار: هفتگی

قاسمی منبع خود را «فهرست روزنامه‌ها و مجله‌های فارسی در مؤسسه آسیایی» گیتی شکری، فرهنگ ایران زمین، ج ۲۷ (تهران، فراز، ۱۳۶۶) ص ۲۸۵ ذکر کرده است. در منابع دیگر نیامده است.
قاسمی / ۶۳۷

عصر پهلوی

نوع و روش: روزنامه خبری، اجتماعی
صاحب امتیاز و مدیر: ابوالقاسم پروردین «مؤید الشریعه گیلانی»

تاریخ انتشار: سال ۱۳۰۴. احتمالاً فروردین

مسئول میرزا احمدخان مراغه صاحب عرفان
مجموعه است مستقل علمی ادبی اخلاقی اجتماعی طرفدار معارف
در هر ماه شمسی یکبار طبع و توزیع میشود
شماره (۵)

محل اداره: ( ) شرایط اشتراك
اصهان خیابان سیه
مقالات و اوراق مقبول
اداره در طبع و اصلاح
مختار است
عناوین باید بنام مدیر باشد
۲۴ حوت ۱۳۰۳
شماره آتیه اول بزج نور را انتشار خواهد یافت

فاصله انتشار: هفتگی

ظاهراً از این روزنامه چند شماره بیشتر منتشر نشده و به علت عزیمت مدیر آن به تهران تعطیل گردیده است. مدیر مسؤول آن در شماره اول و دوم سال دوم مجله صحت چاپ اصفهان که از اردیبهشت‌ماه ۱۳۰۴ به چاپ رسیده، تحت عنوان غزل خداحافظی نوشته است: «پس از ده سال توقف در اصفهان و خدمتگزاری به این مرز و بوم اکنون برای اقامت به طرف مرکز رهسپارم.»

ابوالقاسم پروردین: معروف به مؤید الشریعه گیلانی، وی همچنین روزنامه‌های لوی اسلام و کاشف اسرار را در اصفهان منتشر کرد. پروردین بر اثر

ابتلای به بیماری سل در اصفهان درگذشت. قبر او در تخت فولاد اصفهان است.
صدر هاشمی ۸۰۱ / برزین حرف «ع» / قاسمی ۶۴۱

عَنْكَر AENKER

برزین می‌نویسد: «نشریه فرهنگی به زبان ارمنی، ارگان پیشاهنگان ارمنی جلفا، سردبیر: هوسپ آبکاریان، عنوان نشریه که در بعضی از کتب فارسی «انکر» ثبت شده به معنی دوست و رفیق است. جلفای اصفهان، سال ۱۲۹۹ ش / ۱۹۲۰ م.» در منابع دیگر به این نشریه اشاره نشده است. برزین منبع خود را کتاب «راهنمای فهرست مطبوعات ارمنی در ایران و جهان» اعلام نموده است. قاسمی نام آنرا در پیوست شماره ۲ راهنمای مطبوعات عصر قاجار آورده و متذکر شده که نسخه‌ای از آن را ندیده است.
برزین حرف «ع»

غروش

نوع و روش: روزنامه خبری، اجتماعی
صاحب امتیاز و مدیر: محمدباقر تویسرکانی
تاریخ انتشار: ۱۲۹۹ شمسی
فاصله انتشار: هفتگی

در کتاب اسناد مطبوعات به شماره ۱۴ آن اشاره شده است. در مناقشه‌ای که بین مدیر آن و رئیس نظمی اصفهان پیش آمده بود. مدیران جراید وقت و تعدادی از روحانیون از مدیر طرفداری کرده‌اند.
صدرهاشمی ۸۳۸ / برزین حرف «ع» / قاسمی ۶۷۰ / اسناد مطبوعات حرف «ع»

فرج بعد از شدت

نوع و روش: روزنامه سیاسی
صاحب امتیاز و مدیر: آقامیرزا نورالدین مجلسی
تاریخ انتشار: شهریور ۱۲۸۶ ه. ش، شعبان ۱۳۲۵ ه. ق
فاصله انتشار: ماهی ۳ شماره
قیمت تک شماره: ۱۰۰ دینار
اشتراک سالیانه: اصفهان ۱۲ قران، شش‌ماهه ۶ قران.

سایر نقاط ۱۵ و ۷ قران. هندوستان و افغانستان
۴ رویه، اروپا و عثمانی و مصر ۸ فرانک.
آگهی: سطری ۱۰ شاهی. چهار صفحه.
چاپ: سنگی
خط: نستعلیق
چاپخانه: فرهنگ

محل توزیع: اصفهان، شمس آباد، منزل مدیر
شعار روزنامه: «در این جریده از کلیه مطالب نافع به حال عامه خلق بحث می‌شود». این روزنامه پس از انتشار ۳ شماره و تأسیس انجمن بلدییه در اصفهان به نام «انجمن بلدییه و فرج بعد از شدت» نام گرفت و از شماره ششم تحت عنوان «انجمن بلدییه» انتشار یافت. رابینو آنرا محافظه‌کار دانسته است. صدر هاشمی می‌نویسد: «از امتیازات روزنامه فرج بعد از شدت سادگی و روانی جملات و عبارات آن است و این رویه برخلاف معمول روزنامه‌های آن ایام است که سعی می‌کردند مطالب را مشکل بنویسند.» براون محل انتشار «فرج بعد از شدت» را به اشتباه تهران ثبت کرده است.

رابینو ۱۵۴ / تربیت، براون ۲۶۰ / صدر هاشمی ۸۴۳ / برزین حرف «ف» / خمایی زاده ۳۶۳

منابع

براون، ادوارد و محمدعلی تربیت، تاریخ مطبوعات و ادبیات ایران در دوره مشروطیت.
برزین، مسعود. شناسنامه مطبوعات ایران.
خمایی‌زاده، جعفر. روزنامه‌های ایران از آغاز تا سال ۱۳۲۹ ه. ق.
رابینو، ه. ل. صورت جراید ایران.
صدرهاشمی، سیدمحمد. تاریخ جراید و مجلات ایران.
قاسمی، سید فرید. راهنمای مطبوعات ایران در عصر قاجار.
کوهستانی‌نژاد، اسناد مطبوعات ایران (۱۳۲۰-۱۲۸۶ ه. ش)، ج اول، بیات.
نوری، فروغ‌الزمان. راهنمای مطبوعات (فهرست نشریات موجود در کتابخانه عمومی ابن‌مسکویه اصفهان)، انتشارات نقش مانا، اصفهان ۱۳۸۰.